

TAKÁCS JUDIT

EGY SZÓALKOTÁSI MÓDRÓL MAGYAR ÉS FINN SZLENGSZAVAK KAPCSÁN¹

A tulajdonnevek (s köztük a személynevek) közszóvá válásának mint szóalkotási módnak aktív tendencia voltára igen korán felfigyeltek. Tolnai Vilmos már 1899-ben így írt a jelenségről: „Minden nép nyelvében megtaláljuk azt a különös jelenséget, hogy a közhasználat a személyneveket valamely külön tulajdonsággal ruhazza fel [...] és így köznevekké teszi. A nyelv mintegy szemléletességre akar szert tenni ily módon” (Tolnai 1899: 1).

A tulajdonnevek metaforikus jelentésváltozása s ezzel összefüggő apellativizációja kutatások szerint minden nyelvben és minden nyelvváltozatban igen gyakori jelenség (Hajdú 2002: 50), de különösen gyakoriak az ilyen keletkezésű elemek a szlengben (vö. Parapatics 2012: 159). Az (ezidáig) egyetlen e jelenségről írott monográfiában (Takács 2007) a feldolgozott anyag kb. 10%-a származik a szlengből (bár ezek jelentős része később a köznyelvnek is része lett), sőt valószínűleg keletkezésük pillanata is e nyelvváltozathoz tartozó adatok segítségével ragadható meg leginkább (Takács 2002: 123). Tanulmányomban céлом ezért finn és magyar szlengből származó elemek segítségével rámutatni a köznevesülés mint szóalkotási mód legjellemzőbb formai és szemantikai, illetve stilisztikai jegyeire.

1. A magyar és a finn szlengről

A szlenget sokáig csupán a köznyelvitől eltérő szókinccsként vizsgálták, újabban azonban jellemzőbb egyfajta nyelvi viselkedésmódként való megközelítése. Kis Tamás véleménye szerint (2010) a szleng olyan nyelvváltozat (csoportnyelv, bizonyos értelemben szociolektus), mely kis létszámú, sok időt együtt töltő, azonos foglalkozású vagy érdeklődési körű csoportokban születik, erősíti az összetartozás érzését, és elkülöníti az adott közösséget a többitől. Funkciója szerinte a nagyobb közösségeken belül létrejövő kiscsoportok (koalíciók) identitásának jelzése, s emiatt az ember társas tulajdonságaiból magyarázható nyelvi univerzálé, amely minden nyelvben és a nyelveknek minden korszakában megtalálható.

Az első finn nyelvész, aki a szleng és más nyelvváltozatok viszonyát tudományos módszerekkel vizsgálta, Simo Hämmäläinen volt. Már a finn katonai szlengről több mint 70 évvel ezelőtt írott tanulmányában leszögezte, hogy a szlenget egy

1 Jelen írásom korábbi tanulmányaim (Takács 2002, 2010 és Sarhema-Takács 2018) felhasználásával készült.

speciális stílusfajtának tartja, melyben a normanyelvvvel szemben tudatosan használnak olyan kifejezéseket, amelyek attól idegenek, és/vagy amelyeket az nem hajlandó befogadni. A szleng Hämäläinen felfogása szerint „szavak és szó-lások, amelyeket tudatosan használnak a szokásos nyelvi kifejezések helyett, amikor el akarják kerülni a hagyományos nyelv színtelenné kopott, kifakult szavait és ünnepélyességét” (Hämäläinen 1964: 63–4).

Két nyelv szlengjét azonban (még konkrét szempontok fókuszba állításával is) igen nehéz összehasonlítani. E nyelvváltozatban nagyon sok múlik a véletlenen, a beszélők hirtelen ötletein és (akár egyéni) asszociációin, gyakoriak a lefordíthatatlan nyelvi játékok. További nehézséget okoz, hogy a szleng erősen függ az adott közösség kultúrájától is (Lieli 1995: 103), és a különböző nyelvek szlengjének összehasonlítását az is nehezíti, hogy a szleng a nyelv egyik legdinamikusabb változata. A szlengszavak erős érzelmi töltést hordoznak, kialakulásuk után kezdetben igen gyakran használják őket, ám hamar elveszítik kifejezőerejüket és új szavakkal kell pótolni őket (Karttunen 1979: 10). A változékonyság miatt a szlengről tett leíró jellegű megállapítások sokkal rövidebb ideig érvényesek, mint például az irodalmi nyelvről tett megfigyelések.

2. A közszóvá válás mint jelentésváltozás és mint szóalkotási mód

A köznevesülés (apellativizáció) az a jelentésváltozási folyamat, melynek eredményeképpen egy tulajdonnévként használt nyelvi elemet elkezdnek közszóként is használni. A köznevesülés jelentésváltozásként való felfogása azt feltételezi, hogy a kiindulásul szolgáló tulajdonnévnek jelentést tulajdonítunk. Sőt mára elfogadott tény az is, hogy a tulajdonnevek nyelvi (szemantikai-pragmatikai) viselkedése nem is magyarázható mással, mint a köznévinél összetettebb és sokrétűbb jelentésszerkezetükkel, arról azonban, hogy ez a folyamat nyelvi leg hogyan értelmezhető és miként zajlik le, megoszlanak a vélemények.

A tulajdonnév jelentésével és közszóvá válásával kapcsolatban két markáns elméletkör rajzolódik ki. Az egyik a köznevesülést azzal magyarázza, hogy a jelentésszerkezet összetevőinek aránya, hangsúlyai a használat során megváltoznak, míg a másik az emberi gondolkodás általános természetéből fakadó jelenségnek tartja. Írásomban ez utóbbit elfogadva értelmezem a változást.

A tulajdonnév kognitív értelemben nyelvi egység (unit), azaz morfofonológiai, szintaktikai és szemantikai tagoltságától függetlenül a beszélő számára egységként kezelhető, belső feldolgozása nem szükséges mondatba vagy szövegbe helyezéséhez, megértéséhez (Langacker 1987: 57–76, Tolcsvai Nagy 2008: 37). Jelentése kognitív szempontból a hálózatelv alapján úgy modellezhető, hogy elménkben a vonatkozási tárgy(ak)ról feldolgozott és tárolt információállomány, valamint a szóra vonatkozó (hangalaki, morfológiai, szintaktikai) sajátosságok hálózatot alkotnak, s a névre vonatkozó tudásunkat ezek a kapcsolatok hordozzák (Nánay 1996). Ebben a hálózatként felfogott holista jellegű mentális rendszerben a köznevesülés a tulajdonnevet reprezentáló hálózatnak, a háló-

zat egységeinek és kapcsolatainak a megváltozásaként értelmezhető. A névhez kapcsolódó valamely új hálózati kapcsolat kialakulása és hangsúlyossá válása lehetővé teszi, hogy a mondanivaló megfogalmazása/feldolgozása során egy név előhívásával a hasonlóságon vagy érintkezésen alapuló asszociációk révén aktiváljunk valamilyen kapcsolódó köznévi jellegű jelentéstartalmat (Reszegi 2009: 146). Kognitív szempontból ezért nem fogadható el sem az, hogy ez egy „lassú, fokozatos” változás lenne (Lengyel 2000: 344), melynek során „a tulajdonnév feladja eredeti, sajátos tulajdonnévi jellegét” (Benczédi 1990: 553), sem pedig az, hogy ezekben az esetekben leíró szempontból szófajváltás történne (ld. Temesi 1970: 199).

Jelentéstani szempontból a szókincs bővülésének módjai közül a tulajdonnévből származó közzavak a jelentésbeli szóalkotási módok (pontosabban a hasonlósági névátvitelek) között említhetők, ilyen pl. (ez esetben kifejezetten a börtönszlengből véve a példákat) a *basztíj*, *szingszing*, *tower* 'fogda' (Kis 2010), a *hévíz* 'zuhanyzó', *mengele* 'börtönorvos' (Szabó 2008).

A metafora, metonímia szerepének felismerése a köznevesülés folyamatában nem új gondolat: „a tulajdonnév metaforikus használata általában feltételezi a tulajdonnév köznevesülését” – írja Kiefer (2007: 160–161).² A jelenségre hagyományosan említett példák között sok esetben valóban feltételezhetünk is metaforikus vagy metonimikus kapcsolatot, ha konkrét, ismert névviselő áll az elnevezés háttérében. A közismert jelentésű *pálfordulás*, *ádámcsutka*, *háryjánoskodik*, *zeppelin* mellett az újabbak közül megemlíthető pl. a Bruce Willis által divatosá tett 'ujjatlan trikó' jelentésű *vilisz* (Parapatics 2008), a 'gyáva ember' jelentésű *nyúlbéla* (Móra Ferenc *Hannibál föltámasztása* című regényének, illetve az abból Fábri Zoltán által készített filmnek Nyúl Béla nevű főszereplőjére, annak átlagos, sőt szándékoltan kisszerű tulajdonságaira utalva), vagy a *gyulabérlet*, mellyel a szlengben a nyugdíjasok (Horn Gyula miniszterelnöksége alatt bevezetett) ingyenes utazási lehetőségére utalhatunk. A finnben hasonló alakulású lehet az *alberthousut* (szó szerint *albert* + nadrág), amit nagy valószínűség szerint a hetvenes években Finnországban népszerű Hurriganes zenekar frontemberének, Albert Järvinennek kedvenc viselete, a térdénél folytatott nadrág ihletett (Sarhema 2018). A tulajdonnévi eredetű köznévi példák zömére azonban a Hajdúnál említett (2003: 70–71) társadalmi és pszichológiai (azaz érintkezésen vagy hasonlóságon alapuló) okok nem (vagy csak erős megszorításokkal) alkalmazhatók.

3. A közzói alakok megközelítési lehetőségei

Hagyományosan kétféle megközelítési mód kínálkozik a közzói alakok vizsgálatára: jellemezhetők abból a szempontból, hogy milyen típusú tulajdonnév jelentése változik meg, illetve a létrejövő közzavak vizsgálhatók szemantikai

2 A közzóvá válás folyamatára vonatkozó terminusokról ld. H. Varga 2017: 259.

és morfológiai szempontból is. A továbbiakban magam is ezt a két szempontot követem a szlengszavak elemzése során.

3.1. A változásban érintett tulajdonnévtípusok vizsgálata

A köznevesülés mint jelentésváltozás számos tulajdonnévtípust érint. Hajdú Mihály monográfiájában (2003: 73–79) részletesen bemutatta, hogy az egyes névtípusok esetén a magyar nyelvben hogyan, milyen formai keretek között zajlik ez a változás, ám én a továbbiakban célkitűzésemnek megfelelően a finn és a magyar szlengből származó példákkal illusztrálom, hogy a közszóvá válás ezekben a nyelvváltozatokban is minden névtípust érinthet.³ Kialakulhat közszói jelentése

a) keresztnemeknek és azok alakváltozatainak: M *lujza* 'lány' (Galavics 20), *olcsójános* 'zsugori ember' (Kövecses 2010), *okostoncsi* 'okos ember', okoskodó ember' (uo.), *alfonz* 'prostituált kitarított szeretője' (Kis 2015), *átlagjózszi* 'átlagos férfi' (éa.); F *urpo* 'hülye', *tiskijukka* 'lemezlovas, disk jockey' (éa.), *lappuliisa* 'parkolóőr' (éa.), *katumaija* 'utcalány' (éa.), *taskumatti* 'laposüveg' (éa.), *totti* 'borosüveg', *viljo* 'hímvevő';

b) családneveknek: M *kádárkolbász* 'gumibot' (Nochta 1996), *eldemszkzés* 'tilos helyen parkoló autó elszállíttatása' (Timár–Fazakas 2003), *kizrínyizik* 'fizetés nélkül távozik' (Kövecses 2010); F *otaa ritolat* 'elszalad, gyorsan távozik' (Varga 1996: 252) (Ville Ritola olimpiai bajnok futó nevéből), *sibelius* 'százmárkás bankjegy' (uo.) (a százmárkás Sibelius finn zeneszerző portréja volt), *tehdä väyryset* 'váratlan lépést tesz, köpönyeget fordít' (uo.) (Paavo Väyrynen finn politikus nevéből);

c) család- és keresztnévnek (vagy alakváltozatának): M *barótilajos* 'jó' (Kis 2015, vö. uo. *baró* 'jó'), *antaljózsi* 'LSD-vel átítatott bélyeg' (Kis 2015); F *jari-sinkkonen* 'gyermekneveléshez jól értő, szakember' (Jari Sinkkonen ismert finn gyermekpszichológus nevéből, pl. az ilyen kifejezésekben: *en ole varsinaisesti mikään jarisinkkonen tai superäiti muutenkaan* 'nem vagyok egy Jari Sinkkonen vagy szuperanya');⁴

d) keresztnévnek és egyéb névelemnek: M *bálintgazda* 'fegyőr' (Kis 2015), F *vanjaeno* 'orosz' (szó szerint Ványa bácsi);

e) helynévnek: M *ausvic* 'iskola' (Hajdú Z. 1999), *váciút* 'folyosó a börtönben' (Szabó 2008), *Bivalybasznád* 'ismeretlen, várostól távoli vidék, tanya' (Parapatits 2008); F *Perä-Hikiä*, *Taka-Hikiä* 'vidéki hely' (*perä* 'hátsó' és *taka* 'távoli' + *Hikiä* kis finn falu nevéből);

3 A továbbiakban a magyar adatokat M, a finnből származókat F betűvel jelölöm. Mivel a finn adatok legnagyobb része Heikki Paunonen szlengszótárából származik (ld. a szakirodalomlistában), csak az ettől eltérő forrásokat adom meg, az éa. jelölést pedig a szótárban nem szereplő, saját gyűjtésű, élőnyelvi adatok forrásmegjelöléseként használom. A vastagítás a finn adatok tulajdonnévi elemét jelöli.

4 <http://www.matkakuume.net/2017/06/arsyttavat-kakarar.html?m=1>

f) intézménynévnek: M *akadémia* 'börtön' (Kis 2015), *brodvéj* 'az udvar, ahol a fogvatartottak felügyelettel sétálhatnak' (Szabó 2008); F *kakola* 'börtön' (a turkui Kakola nevű börtön elnevezéséről);

g) márkanévnek: M *túrórudi* 'hímvesző' (Kövecses 2010), *bambi* 'üdítőital' (Szabó 2008); F *lasolmies* 'alkoholista' (a Lasol magas alkoholtartalmú szélvédőmosó-folyadék márka);⁵

h) idegen eredetű névnek: M *zsanmari* 'homoszexuális férfi' (Kövecses 2010), *vilisz* (Parapatics 2008); F *igor* 'orosz férfi', *jason* 'fiú', *huitsin nevada* 'isten háta mögötti hely' (*huitsin* 'nagyon' + *Nevada* nevéből), *Gerhard* 'hamburger';

i) egyéb névtípusoknak: M *fradileves* 'olyan (általában rossz) leves, amiről nem lehet megállapítani, hogy mit tartalmaz' (a fradisták jellegzetes „mindent bele” buzdításáról) (Kis 2015), *terminátor* 'verekedős ember', 'magas ember' (Szabó 2008), *mikrobi* 'az elítéltek hierarchiájában a legalsó fokon lévő, zárkatársa(i) kiszolgálására kényszerített, megalázott személy, csicska' (Kis 2015), *blöki* 'kutya', 'korcs kutya' (Kövecses 2010), *bitlisz* 'hosszú hajú személy' (Kis 2015); F *pula-ajan biitles* 'kopasz ember' (szó szerint 'gazdasági válságbeli Beatles'),⁶ *mansikki* 'öregasszony' (a *Mansikki* tipikus finn tehénnev).

Bár ahogy a példák mutatják, a változásban minden névtípus érintett lehet, a rendelkezésünkre álló adatok alapján úgy tűnik, leggyakrabban a személynevek, ezen belül is keresztnévi alakváltozatok jelentése változik meg mindkét nyelv szlengjében – főleg pedig akkor, ha testi-lelki tulajdonságra utalnak (Parapatics 2012: 164).

3.2. A közzói alakok morfológiai vizsgálata

A szleng szóalkotási módjai ugyanazok, mint amelyek általában a nyelv bármely változatában, azaz nincs kifejezetten csak a szlengre jellemző szóalkotási mód, bár bizonyos szóalkotás módok (például bizonyos kicsinyítő képzők, a szócsonkítások és -rövidítések használata) gyakoribbak, mint más nyelvváltozatokban (Kis 2010). Az apellativizáció sem tekinthető tipikusan csak a szlengre jellemzőnek, hiszen ez a jelenség minden nyelvváltozatban gyakori. A nyelvjárásokban például olyannyira, hogy épp emiatt került a jelenség először a névtani vizsgálatok látókörébe (B. Lőrinczy 1991).

A szleng általában a rövid, frappáns kifejezőmódra törekszik. Szívesebben csonkítja a szavakat, minthogy hosszú szóösszetételeket alkosson (Lieli 1995: 105). A finnben a képzők jelentik azt a morfológiai eszközt, amelyekkel a szleng elválik a többi nyelvváltozattól (Nuolijärvi 1997: 144). A helsinki szleng legjellemzőbb képzői pl. az *-ari*, *-is*, *-ka*, *-kka*, *-tsa*, *-tsi*, *-tsu*, *-ski*, *-sku*, *-sa*, *-de*, s bár ezek

5 <https://keskustelu.suomi24.fi/t/10547473/lasolmiehet-ja-naiset-vaelsivat-hkiin-80luvulla>

6 <https://www.suomisanakirja.fi/pula-ajan%20..>

elsősorban közszavakhoz kapcsolódnak, néha tulajdonneveken is megjelennek – ezzel téve szlengszóvá őket, pl. *Flemari* 'Fleminginkatu', *Kaivari* 'Kaivopuisto', *Vallari* 'Valinttalo', *Kättäri* 'Kättilöopisto' (Paunonen 2000: 105–106).

A különböző szóalkotásmódok közül több is jelentkezhethet egyszerre egy szóban, például rövidítés és képzés, de a magyarban ezeket az alakokat gyakran a játsszi szóalkotás kategóriájába is sorolhatjuk, pl. *emil* 'e-mail, elektronikus levél' (Parapatics 2008), *mariska* 'marihuána' (uo.), *dezső* 'dollár', *géza* 'Gracidin nevű kábítószer' (Kövecses 2010).

A két nyelv szókincsének egészére vonatkozó korábbi vizsgálatok (ld. Takács 2007: 59–60, Sarhema–Sivonen 2015: 200–207) azt mutatták, hogy a tulajdonnévi eredetű szókincs bővülésének jellemző típusai közül a nyelvjárásokban és a köznyelvben az összetételek dominálnak. A szlengben azonban az összetett szó általában csak egy a számos szinonima közül, és nem is ezzel utalnak leggyakrabban az adott fogalomra. Az összetételek akkor bukkannak fel a szleng beszélők nyelvében, amikor a cél a hatáskeltés, a minél leleményesebb megfogalmazás. „Az összetett szlengszavak nyelvi ínycségeek, amelyek túladagolva megfektetik a hallgatóság gyomrát, ezért tudni kell a megfelelő alkalommal és a megfelelő körítéssel tálalni őket. (Lieli 1995: 105).

Ha azonban a tulajdonnévi eredetű elemek különböző szemantikai csoportjainak morfológiai típusait vizsgáljuk, jelentős eltérésekre is bukkanhatunk a szókincs egészét jellemző tendenciákkal szemben (ld. Sarhema–Takács 2018). Az emberre vonatkozó szlengbeli megnevezések kapcsán például a magyar szavak esetében az összetétel vagy a jelzős alárendelő szerkezet dominál (pl. *szalámigyurka*, *debellaella*, *mókamiki*, *bögyös maca*), míg ugyanez a szóalkotási mód a finn szlengszavak vizsgált szemantikai típusa esetén kevésbé jellemző, pl. *maajussi* 'vidéki ember, paraszt', *baarimikko* 'csapos', azok ugyanis nagyrészt nem mutatnak semmiféle alaki változást (pl. *uuno*, *tauno*, *lyyli*, *aatami*, *väinö* 'buta').

Ha a vizsgált összetételeket az elő- és az utótag szófaja alapján próbáljuk osztályozni, akkor azt tapasztaljuk, hogy azok mindkét nyelvben exocentrikus, ezen belül is bahuvrīhi-összetételek lesznek. Ez jellegzetes finnugor összetételi típus, melyben főnév főnévvel vagy melléknév, illetve számnév főnévvel kapcsolódik úgy, hogy az előtag meghatározója lesz az utótagnak, pl. *redskin* 'indián' (tkp. vörös + bőrű). Az utótag tehát mindig főnév, de az összetétel melléknévi értékű, azaz az összetétel maga más fajtába tartozik, mint az utótagja, pl. *nyakigláb* (ember), *violaszín* (pecsét). Általában főnevek jönnek ily módon létre, melyek gyakran jelzőként is használhatóak. Melléknévként való használhatóságuk valószínűleg annak köszönhető, hogy tulajdonságot jelölnek. Sok bahuvrīhi megy át jelentésmódosuláson, pl. az (elav.) *redcoat* 'brit katona' (tkp. vörös + kabát) nem bárkit jelent vörös kabátban, de a brit katona akkor is *redcoat*, ha nem vörös kabátban van vagy éppen meztelen (Fejes 2005: 112–113).

A magyar nyelvben kevés ilyen típusú összetétel található, ezek is főleg a növény- és állatnevek körében (pl. *vörösbecy*, *egérfarkfű*, *ökörnyelvfű*, *varjúlábfű*) és a szlengben fordulnak elő leggyakrabban, pl. *fafej*, *tökfej*, *lángész*, *kékharisnya*,

F *punaposki* 'piros arcú' (tkp. piros + arc), *kaljupää* 'kopasz fejű' (tkp. kopasz + fej), manysi *sam-päl* 'félszemű' (tkp. szem + fél) (Kozmács–Sipőcz 2006: 137–140).

3.3. A közsói alakok szemantikai és stilisztikai megközelítése

A szleng beszélői által kedvelt témakörök fogalmaira szavak és kifejezések sokasága születik. Ezeket a témaköröket a finn szakirodalom Hans Sperber nyomán vonzási központoknak (attraktiokeskukset) nevezi (Hämäläinen 1946: 260–1). A szlengszókincset gyűjtő felmérések alapján a különböző nyelvek közszlengjében általában ugyanazok a fő attrakciós központok körvonalazódnak: fiú, lány, unalmas, buta, jó, pénz, illetve különböző alkohollal, részegséggel és nemi élettel kapcsolatos kifejezések (Nahkola–Saanihahti 1991: 58, Suojanen 1982: 159, Parapatics 2008: 125–143, Szabó 2008: 21–25).

A szleng szókincse az adott kiscsoport tagjai számára fontos reáliák megnevezésére és újranevezésére (relexifikáció) is szolgál, azaz a már elnevezett dolgokat újabb és újabb nevekkal látja el minden látható „praktikus” ok nélkül. A szleng „szótúltermelésének” következtében egy-egy fogalom megnevezésére egész szinonimasorok jönnek létre, hiperszinonimitást kialakítva ezzel (Kis 2010). Mindkét nyelv szlengjében állandóan megújul például a bolondot, ostobát jelentő szavak csoportja (Nuolijärvi 1997: 144), nem utolsósorban a keresztnévi elemek apellativizációjának eszközével, pl. **pentti, uuno, ossi, taavi, tahvo, taneli, tauno, urpo, viljo, pali, béla, arisztid, tasziló, egon, jani, malvin, matyi, ödön(ke), pista, bénabéla, blődjános, okostóbiás**.

A szleng minden típusa bővelkedik a tulajdonnévi eredetű közsavakból álló szinonimákban, ám úgy tűnik, különösen legújabb börtönszlengszótárunkban (Kis 2015) találunk igen sok köznevesült alakot, amelyek sok esetben analogikus változások alapjául is szolgálnak: egész köznevesült szócsaládok jöttek létre ugyanolyan jelentéssel, pl. *mengele, csaucseszku, bubó* 'börtönorvos', *terminátor, zsan, mikrobi, kintekunta* 'az elítéltek hierarchiájában a legalsó fokon lévő, zárkatársa(i) kiszolgálására kényszerített, megalázott személy, csicska', *dzsémszbandi, geréb, júdás, matahari, donibraszko* 'áruló, besúgó, vamzer'.

A tulajdonnévi eredetű magyar szlengszavak esetében figyelemre méltó, hogy az emberre vonatkozók közül a férfinevet tartalmazók közsói jelentése könnyebben általánosítható, míg a női nevek erősebben őrzik a nemhez kapcsolódásukat. Azokban a magyar kifejezésekben, amelyeknek általában emberre vonatkozik a jelentése, azaz nem jellemző a nemhez kötés, a forrásainkban szereplő minden adatban férfinév szerepel, pl. *okostóni, okosjános* 'okoskodó ember', *nyúlbéla* 'gyáva', *bénabéla* 'tehetetlen, ügyetlen', *ekeferkó* 'faragatlan, esetlen ember', *lőcsgéza* 'faragatlan, műveletlen ember', *hurkagyurka, szalámigyuri* 'kövér ember', *frankójankó* 'megbízható, becsületes ember', *olcsójános* 'zsugori ember', *esztelenjóska* 'hülye, buta' stb. A férfinevek nőkre való vonatkoztatása nem ritka más férfinév esetében sem, pl. „Mari olyan *jancsika* volt, hogy futás közben belecsúszott az út melletti árokba” (Parapatics 2008).

Ezekhez az „általánosabb” jelentéssel bíró elemekhez azonban általában elmarasztaló, pejoratív jelentés kapcsolható.⁷ A szleng egyik legfontosabb tulajdonsága, hogy szavainak nagy része erős érzelmi töltést hordoz, amely azonban csak akkor válik élővé és kifejezővé, ha a beszélő részéről valódi érzelmek is állnak mögötte. Kis Tamás ezt a szleng egyik fő kritériumának tarja: „A szlengben beszélés együtt jár (hisz annak eredménye) egyfajta viselkedésmóddal és világszemlélettel, ami a megszülető szlengszavakban tárgyiasulhat, de a szlengszavak összessége még nem azonos a szlenggel magával. A szlengben beszélő a világot egy erős érzelmi szűrőn keresztül szemléli. Ez az erős érzelmi szűrő a szlengben a szavak és kifejezések érzelmi színezetében nyilvánul meg” (Kis 1992: 343).

A kifejezett érzelmek gyakran negatívak: a szleng többnyire lekicsinyel, gúnyol, jelentős dolgokat jelentéktelennek láttat, már csak azért is, mert a túl erős pozitív kötődést megmosolyogják. Ennek okán a szleng kedveli a diszfemizmusokat, azaz az olyan kifejezéseket, amelyek az eufemizmusokkal ellentétben nem szépítik, hanem torzítják, durvítják a valóságot. Az érzelmileg telített mondanivaló hatásos, újszerű megfogalmazásának igényéből következik, hogy a szleng szókincese rendkívül gyorsan változik. Az újonnan keletkezett kifejezéseket lépten-nyomon használják, mivel a beszélők által fontosnak vélt, tehát gyakran szóba kerülő fogalmakra vonatkoznak. Az ismételt használat során azonban kifejezőerejük gyorsan megkopik, és újabb, ideig-óráig találóbbnak és szellemesebbnek tűnő szavakkal cserélik fel őket (Suojanen 1982: 159).

Meg kell azonban jegyeznünk Parapatics Andreával (2008: 10) egyetértve, hogy a szlengszavak (s köztük a keresztnévi elemet tartalmazók is) bizalmas vagy argó árnyalatokon kívül ugyanúgy hordozhatják a tréfás, gúnyos, kedveskedő, közönséges, lekicsinylő, szépítő vagy durva minősítést is, mint a köznyelvi vagy más csoportnyelvi szókincsünk elemei. Ahogy Kövecses Zoltán írja szótárának bevezetőjében (2010): nem minden szlengszót tekintünk durvának, hanem csak a szlengszavak egy csoportját.

4. Összegzés

Hajdú Mihály szerint a köznevesülés a világ minden nyelvében előforduló és gyakori jelenség (2002: 50), s ezt a megállapítást a köznevesülés kognitív nyelvészeti megközelítése is alátámasztja. A szlengszókincs tulajdonnévi eredetű elemekben való gazdagsága indokolja, hogy a változásról kifejezetten erre a nyelvváltozatra koncentrálva is tehetünk általános megállapításokat, a finn

⁷ A stílusminősítés vagy esztétikai értékelés meghatározása igen nehéz: néhol a jelentés nyújthat támpontot, de az esetek egy részében a szótár nem is ad meg stílusminősítést.

szleng bevonása pedig arra lehet példa, hogy az apellativizáció nem csupán az egyes nyelvek tulajdonnévi elemeihez kötődik.

Hipotézisem szerint ahogy maga a tulajdonnév, úgy a tulajdonnév jelentésének megváltozása is tekinthető nyelvi univerzálénak, megvalósulása azonban nyelvenként eltéréseket mutat. A két szleng tulajdonnévi eredetű szóanyaga között (a korábbi kontrasztív vizsgálatok eredményeivel egybehangzóan) mind a kiindulási tulajdonnevek, mind pedig a kialakult közsavak jelentésköreinek szempontjából jelentős hasonlóságokat találunk. A legnagyobb eltérések az egyes attrakciós központok elemeinek szerkezeti összevetése kapcsán tapasztalhatók: míg például az emberre vonatkozó közsói elemekre a magyarban a keresztnévi eredetű utótag + (általában főnévi szófajú) jelző vagy előtag a legjellemzőbb szerkezet típus, addig a finnben a pusztán keresztnév mindenféle egyéb szemantikai vagy morfológiai segítség nélkül elegendő a keresztnév köznévi azonosíthatóságához.

Irodalom

- Benczéd József 1991. Jelentéstan. In: Benczéd József – Fábrián Pál – Rác Endre – Velcsov Mártonné 1991. *A mai magyar nyelv*. Nyolcadik kiadás. Tankönyvkiadó. Budapest. 501–555.
- Fejes László 2005. Összetett szavak finnugor nyelvekben. Doktori disszertáció. nytud.hu/~fejes/phd/PHD.pdf
- Galavics Veronika 1988. *A nő elnevezései a közszlengben*. Debrecen. (Záródolgozat.) mnytud.arts.klte.hu/szleng/hallgato/noe.htm
- Hajdú Mihály 2002. A tulajdonnevek köznevesülése. In: Gréczi-Zsoldos Enikő – Kovács Mária (szerk.): *Köszöntő kötet B. Gergely Piroska tiszteletére*. Miskolc. 50–9.
- Hajdú Mihály 2003. Általános és magyar névtan. *Személynevek*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Hajdú Zoltán 1999. *Két iskola diákszókincsének vizsgálata*. Debrecen. (Szakdolgozat.) mnytud.arts.klte.hu/szleng/szl_kut/01szl_ut/11fin_sl.doc
- Hämäläinen, Simo 1946. Suomalaisesta sotilasslangista. *Virittäjä* 50: 256–267.
- Karttunen, Kaarina 1979. *Nykyslangin sanakirja*. WSOY. Helsinki.
- Kiefer Ferenc 2007. *Jelentélmélet*. 2. kiadás. Corvina. Budapest.
- Kis Tamás 2010. *Alapismeretek a szlengről*. mnytud.arts.klte.hu/szleng/szleng.php
- Kis Tamás 2015. *Sittesduma. Magyar börtönszlengszótár*. (Szlengkutatás 9.) Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.

- Kozmács István – Sipőcz Katalin (szerk.) 2006. *Uralisztika. Uráli nyelvészet*. Bölcsész Konzorcium. Budapest.
- Kövecses Zoltán 2010. *Magyar szlengszótár*. Második, bővített és átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar*. Vol. I. Stanford University Press. Stanford.
- Lengyel Klára 2000. A ritkább szóalkotási módok. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Lieli Marianne 1995. Összetett szavak a magyar és a finn szlengben. *Hungarologische Beiträge* 3: 104–113.
- B. Lőrinczy Éva 1991. *Jancsi és Juliska*. In: Hajdú Mihály–Kiss Jenő (szerk.): *Emlékkönyv Benkő Loránd 70. születésnapjára*. Budapest. 423–6.
- Nánay Bence 1996. *Új divat a tudatfilozófiában: a konnekciónizmus*. Andy Clark: A megismerés építőkövei. *Budapesti Könyvszemle* 8: 262–269.
- Nochta Rita 1996. *A B-i motorosrendőrök szlengje (1995–1996)*. Debrecen. (Szakdolgozat.) <http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szakdolg/nochta.htm>
- Nuolijärvi, Pirkko 1997. A finn szlengkutatás. In: Kis Tamás (szerk.): *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. (Szlengkutatás 1.) Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen. 121–158.
- Parapatics Andrea 2008. *Szlengszótár*. (A mai magyar szleng 2000 szava és kifejezése fogalomköri szinonimamutatóval.) (Az Ékesszólás Kiskönyvtára 6.) Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Parapatics Andrea 2012. Közszóvá váló személynevek a mai magyar szlengben. In: Parapatics Andrea (főszerk.): *Doktoranduszok a nyelvtudomány útjain*. (A 6. Félúton konferencia, ELTE BTK 2010. október 7–8.). Tálatum Sorozat 2. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 156–69.
- Paunonen, Heikki 2000. *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. WSOY. Helsinki.
- Reszegi Katalin 2010. A köznevesülésről. *Névtani Értesítő* 32: 143–9.
- Sarhema, Maria 2018. Motivation of appellativized given names in Finnish and Hungarian slang compounds. Megjelenés előtt.
- Sarhema, Maria – Sivonen, Jari 2015. Suomen ja unkarin slangin appellatiivis-tuneet etunimiyhdyssanat. *Folia Uralica Debreceniensia* 22: 191–212.
- Sarhema, Maria – Takács Judit 2018. 'Ember' jelentésű köznevesült keresztnévek a finn és a magyar szlengben. Megjelenés előtt.
- Szabó Edina 2008. *A magyar börtönszleng szótára*. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen.

- Takács Judit 2002. Az igeképzés egy sajátos esete: a keresztnévből alkotott igék. In: Hoffmann István – Juhász Dezső – Péntek János (szerk.): *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*. Debrecen–Jyväskylä. 121–6.
- Takács Judit 2007. *Keresztnevek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közzóvó válásának modellje*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 86. Debrecen.
- Takács Judit 2010. Kontrastiivinen katsaus yleisnimistymiseen suomen ja unkarin kielessä. *Folia Uralica Debreceniensia* 17: 159–165. Debrecen.
- Temesi Mihály 1970. Szófaji rendszerünk áttekintése. In: Tompa József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan*. I. kötet. 196–200. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Timár György – Fazakas István 2003. *Szleng – szó – szedet*. Fekete Sas Kiadó. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2008. A tulajdonnév jelentése. In: Bölcskei Andrea – N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Budapest, KRE BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 30–41.
- Tolnai Vilmos 1899. Személynevek mint köznevek. *Magyar Nyelvőr* 28: 1–9.
- Varga Judit 1996. A személynevek köznévi használatáról a finn nyelvben. In: Bereczki András – Klima László (szerk.): *Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére. Uralisztikai Tanulmányok* 7: 251–3.